

УКРАЇНСЬКЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО В ЙОГО ІСТОРІЇ, СЬОГОДЕННІ ТА ПЕРСПЕКТИВАХ

1. РЕЛІГІЄЗНАВЧА ДУМКА УКРАЇНИ В ІСТОРІЇ ТА ЇЇ АКАДЕМІЧНОМУ СЬОГОДЕННІ

Українське релігієзнавство сягає своїм корінням доби Київської Русі. Це насамперед “Повість врем’яних літ”, де описано процес запровадження християнства в Україні-Руси, розкривається історичне, психологічне й світоглядне підґрунтя вибору Володимиром Великим віри для свого народу. Прийняття християнства – велика світоглядна революція в духовному житті українства, що включила його в контекст світової цивілізації. Починаючи з княжої пори, універсальним способом бачення, розуміння й оцінки світу для багатьох українських мислителів стають власні релігійні переживання. Основною метою їх праць виступає не прагнення створити певну цілісну систему богословських знань, а бажання передати своє особисте релігійно-містичне сприйняття божественного ества, гармонії, краси і довершеності Богом створеного світу. Саме такими є “Повчання Володимира Мономаха”, “Слово про Закон і благодать” Іларіона Київського, “Житіє Феодосія Печерського” і навіть “Слово про похід Ігоря”.

До XIX ст. релігієзнавство в Україні розвивалося переважно в його богословській формі. Помітною його сторінкою є творчий доробок професорів Києво-Могилянської Академії. На основі порівняльного аналізу католицизму і православ’я вони доводили істинність саме православного віросповідання. В богословських курсах, що читалися в Академії, особлива увага приділялась апології християнського розуміння Святої Трійці, Святих таїнств тощо. Професори-могилянці прагнули чітко розмежувати, структурно відокремити філософію і теологію. Так, у **Теофана Прокоповича** вони відрізняються обсягом, принципами і методом. Якщо богослов’я, за Теофаном, має своїм об’єктом Одкровення Боже, то раціональна філософія – логічні операції, натуральна – природне тіло, моральна – мораль і громадське життя людини. На його думку, богослов’я – це методично й вмотивовано підібрані з різних книг Святого Писання й структуровані, вибудовані в певний порядок (для зручності вивчення) божественні думки і висловлення, які необхідні для слави

Божої та спасіння людини (Див.: Колодний А.М. Києво-Могилянська Академія: колыска української богословської думки // Колодний А.А., Филипович Л.О. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан.- Львів, 1996).

Українське світське релігієзнавство не має власної професійної традиції. Воно розвивалося переважно в контексті суспільно-політичної та філософської думки України XVII-XX ст. Проте українські мислителі прагнули не просто з’ясувати, що таке релігія, в чому її особливість як духовного явища. Вони насамперед розкривали її функціональну значимість, роль в національному розвитку України. Оскільки значення різних конфесій християнства в поступі українства було надто суперечливим, то це пояснює різні оцінки українськими духовниками релігійного феномену, його впливу на національне життя.

Зауважимо, всі вони в той чи інший спосіб **прагнули поставити християнство на службу національному розвитку.** Якщо **Г.Сковорода** намагався втілити це через заклик до утвердження кожного зокрема в принципах християнського життя, то **кирило-мефодіївці** висловлювали ідею місійної ролі українства в слов’янському світі. Якщо **Т.Шевченко** закликав Бога зглянутися на злидні та нещастя рідного народу, ладен був навіть “проклясти” його за бездіяльність й очікування, то **І.Франко** прагнув підпорядкувати релігію культурному розвитку українства.

Суспільну думку України характеризує також **прагнення повернути релігійні інституції на шлях служіння інтересам народу,** вивести їх із підпорядкування “сильним світу” цього. Так, Т.Шевченко закликає проповідників релігії за законами Апостолів любити ближнього свого, любити на ньому не шкіру, а душу. М.Драгоманов, вважаючи релігію справою сумління кожного, в такий спосіб обстоював ідею поліконфесійності українського народу, заперечував наявність в Україні якоїсь однієї національної релігії, що буцім-то через це має право на якийсь особливий статус в політичному і духовному житті.

Тривалий час в різних публікаціях всіляко утверджувалася думка про домінування в поглядах українських мислителів антирелігійної орієнтації. Проте такі твердження швидше були даниною офіційній версії про матеріалізм як магістральний напрямок людського думання, ніж науковим відтворенням дійсного характеру світоглядних устремлінь суспільної думки України. **Українських мислителів усіх часів дійсно характеризує наявність вільнодумчої тенденції,** втім до відвертої антирелігійності вона доходила хіба що в творчості М. Драгоманова, І.Франка й Лесі Українки. Що ж стосується попередніх століть, то тоді вільнодумство виражалось скоріше в формі антиклерикалізму,

релігійного скептицизму, інакомислія й індіферентизму, у декого – пантеїзму.

Пошуки шляхів виходу з національної кризи й деградації виводили українських духовників на загальнолюдські принципи співжиття. Оскільки останні найбільш чітко проявилися в релігійному світобаченні, то такі пошуки врешті-решт зводилися до думки про можливість ґрунтування національного поступу на підвалинах релігійного.

Як окрема сфера наукового знання релігієзнавство в Україні, на нашу думку, починається з творчого доробку ідеологів громадівського руху і насамперед пов'язане з іменами М.Драгоманова та О.Потебні. Саме у них знаходимо спроби дати визначення релігії, з'ясувати шляхи появи релігійних вірувань, розкрити функціональну природу релігійного феномена, його місце в духовному житті людства.

Хоч **М. Драгоманов** (1841-1895 рр.) і не залишив категоріального визначення релігії, проте аналіз написаних ним праць дає підставу зробити висновок, що релігію, він розглядав, по-перше, як явище духовної культури, продукт культурно-історичного процесу; по-друге, як історичний феномен, що виник в певний період історії внаслідок здійснених людьми пошуків “пояснення причин життєвих явищ”, перед якими вони були безсилі; по-третє, релігія, на думку мислителя, – це перша “думка громадська, яка впорядковувалася”, тобто перша відносно самостійна форма суспільної свідомості; по-четверте, – це комплекс думок, який шкодив чи посував поступ, бо одні “придавлювали в людях повагу до себе, особливо до свого розуму, а другі – збільшували її” (Драгоманов Михайло. Оповіді про заздрих богів.- Львів, 1991.- С.48).

Розглядаючи релігію в тісному зв'язку з національним життям, М.Драгоманов критикував спроби деяких учених, громадських діячів пов'язати певну національність із конкретною релігією, бо ж спроба такої ідентифікації є “абсурд принциповий і практичний”. Так, до християнства, зауважує мислитель, належить велика кількість народів, а тому жодний з них не може вважати його тільки своєю вірою, своєю національною ознакою.

Якщо до релігії загалом М.Драгоманов ставився по-філософському, то до конкретних конфесій, як правило, – негативно. Він не симпатизував православ'ю, яке, на його думку погасило в XVI –XVII ст. надії України на поступ, культурний розвиток і зв'язок із порівняно вищою західною духовною культурою, сприяло втраті Україною самобутності. Мислитель не виявляв доброго ставлення і до греко-

католицизму, який розглядав як змову для навернення українців “у римську віру”. Особливо неприязно ставився вчений до галицького ультрамонтанства, що обстоювало право римського папи втручатися у світські справи будь-якої держави.

Деяко лояльнішим був М.Драгоманов до протестантизму, який, на його думку, дозволяє утвердити людяність у громадському житті, національну мову в богослужбовій практиці, формує повагу до людського розуму, свободи думки. Абсолютну цінність протестантизму вчений вбачав у його обстоюванні принципу віротерпимості. Свободу людини в релігійних відношеннях М.Драгоманов шанував не менше, якщо не більше, ніж в економічних, політичних, духовних справах. М.Драгоманов обстоював ідею громадської церкви як еталон на той час всенародної релігії для України, як найпоступовішу із всіх релігійних організацій. Мислитель вважав громаду основою людського життя.

Особлива заслуга у з'ясуванні ролі мовних факторів у розвитку релігійності належить **О.Потебні** (1835-1891 рр.). Видатного українського вченого по праву можна вважати родоначальником лінгвістичного релігієзнавства чи лінгвістики релігії. О.Потебня загалом стояв на позиціях релігійного вільнодумства. Його антиклерикалізм був зумовлений насамперед тогочасною позицією церкви відносно науки, підпорядкуванням її діяльності інтересам правлячих соціальних верств, утвердженням нею колонізаторської політики Росії щодо України. О.Потебня викривав ідею російського месіанізму як “божественного покликання”, обстоював свободу людини у виборі віросповідання.

З'ясовуючи чинники, які викликали появу релігії, О.Потебня зазначав, що важливу роль у цьому зіграли можливості людського мислення й пізнання: “Пізнавальна сила не доторкується безпосередньо до предмета. Віч-на-віч з тією зовнішньою природою стояв і дикун й діставав із неї не положення сучасної науки, а фетиші, богів. Поставимо й сучасну непідготовлену людину перед явищем природи і одержимо майже ті ж результати: байдужість або безглуздий страх і поклоніння”. (Потебня А.А. Из записок по теории словесности.- Харьков, 1905.- С.646). Причини змін релігійних вірувань вчений вбачає у розвитку людського мислення, пояснюючи свої висновки подеколи суто лінгвістичними спостереженнями, зводячи все до етимологічної характеристики слів.

О.Потебня всебічно аналізує вербальну магію, розкриває гносеологічні мотиви формування релігійного культу, простежує роль асоціативного мислення серед гносеологічних чинників еволюції релігії. Не останнє місце він відводив проблемі міфологічних образів. До причин, які сприяли збереженню язичництва в християнстві, вчений відносить

традиції і звички, запозичливу діяльність християнської церкви, заповнення язичництвом прогалин у християнському світогляді, що залишалися незаповненими, зокрема, пояснення природи і господарки та ін. Практичну користь віри О.Потебня вбачав у тому, що вона приносить людині глибоке заспокоєння.

Помітною сторінкою в українському релігієзнавстві були релігієзнавчі дослідження велетня української думки **Івана Франка (1856-1916 рр.)**. В оцінці ставлення мислителя до релігії не існує однозначності. Вчений не вірив в особистого Бога. Ідею Бога він вважав продуктом людської духовності, а біблійні оповіді – відображенням певного рівня розвитку уявлень людини. Релігію І.Франко розглядав не лише як віру в якісь “надземні вищі істоти, обдаровані вищою силою”, не лише як віру в душу: “До релігії належить також чуття, любов до тої вищої істоти, й до інших людей, любов до добра і справедливості, а в кінці також добра воля, постанови жити і самому так, щоб наближувати себе й інших до тої вищої істоти” (Франко Іван. Радикали і релігія.- Львів, 1898.- С.3). Бог для І.Франка – це не щось антропоморфне, зрима, досяжне. Він є прагненням людини до абсолюту, волі, справедливості, добра. Вчений закликав “через часове і тілесне проникати в духовне і вічне”, частинкою якого є людина. “Правдива релігійність” І.Франка ґрунтується на вірі у вищу справедливість, вартісність діяння людини відповідно до морального ідеалу, що є виявом розумного внутрішнього переконання і пізнання світу. Атеїст, на думку письменника, – не той, хто кидається в бій з релігією, а людина, що, не очікуючи постійної допомоги і сприяння Бога, оскільки наділена ним свободою волі, горить бажанням “добувати хоч синам, як не собі, кращу долю в боротьбі”. Провідною ідеєю у ставленні І.Франка до релігії було не якесь заперечення цього сповненого загальнолюдського змісту духовного феномену, а прагнення виявити, наскільки віра, а також його інституції можуть слугувати інтересам народу, виконувати роль його духовного взірця, сприяти національному самовиявленню і розвитку.

І.Франко чітко розмежував релігію як вид духовності і церкву як організацію віруючих, вказував на їх різну роль в суспільному розвитку взагалі і в житті етносу зокрема. Значну увагу мислитель приділяв питанням історії релігії в Україні, політиці Ватикану щодо України, ролі в українській історії уніатства, критиці національного клерикалізму, обґрунтуванню принципів свободи віровизнання тощо.

Розгляд різноманітних проблем історії релігії в Україні бачимо у творчому доробку М.Грушевського, В.Липинського, А.Річинського, І.Огієнка. В Університеті св. Володимира на початку ХХ ст. працювали

професори М.Боголюбов і М.Постнов, які залишили фундаментальні праці відповідно з проблем філософії релігії та історії християнства ((Боголюбов Н.М. Философия религии.- К., 1916; Постнов М.Э. История Христианской Церкви.- Брюссель, 1964).

З перших років радянської влади на українських теренах характер і зміст релігієзнавчих досліджень всеціло визначався документами комуністичної партії, її світоглядними та ідеологічними настановами. Вони мали підпорядковуватися розробці стратегії і тактики антирелігійної роботи, зорієнтованої на повне подолання релігійності. При цьому ЦК Компартії робив установку на серйозне історичне висвітлення ідеї Бога, культу, релігії тощо. 3 травня 1925 р. став виходити щомісячник “**Безвірник**”, навколо якого в травні 1928 р. сформувалася Всеукраїнська Рада Спілок безвірників України.

Першою організаційною формою існування релігієзнавчої науки в Україні став створений 1931 р. в Харкові **антирелігійний сектор у складі Інституту філософії і природознавства Всеукраїнської асоціації науково-дослідницьких інститутів.** Його роботу очолив відомий суспільствознавець Д. Ігнатюк. В секторі працювали І. Ельвін, М. Кривохатський, П.Черницов, О.Чефранов. Праці сектору друкувалися в журналах і виходили окремими брошурами. Після ліквідації ВАНДІ і передачі її інститутів до Академії Наук України (1937 р.) у цій галузі працювали науковці філософської комісії соціально-економічного відділу Академії. На той час розвиток знань про релігію в академічній системі був повністю підпорядкований завданням поширення антирелігійних знань та обґрунтуванню заідеологізованих “опійних” оцінок релігії.

1947 року в системі Академії Наук було відновлено Інститут філософії, у складі якого з 1957 року з'явився відділ наукового атеїзму, очолюваний відомим дослідником релігії стародавнього світу професором А.Аветисяном. До відділу тоді увійшли В.Антоненко, А.Єришев, П.Коробко, Ю.Охріменко. Хоча наукова робота, протягом наступних понад трьох десятиліть вимушено провадилася в руслі виконання постанов та вказівок комуністичної партії про постійне поліпшення атеїстичного виховання, співробітникам відділу подеколи вдавалося розв'язувати, власне, й релігієзнавчі завдання: здійснювалися широкомасштабні конкретно-соціологічні дослідження стану релігійності населення України, вивчалася історія релігії та вільнодумства, досліджувалася сутність і структура релігійного феномену, особливості його суспільного функціонування та взаємодії з іншими компонентами духовної культури, зокрема, побутово-обрядовою сферою, мистецтвом, наукою, філософією, простежувалася динаміка та спрямування еволюції

релігії в умовах науково-технічного прогресу. У 70-80 рр. ХХ ст. практично вперше проводилося комплексне дослідження атеїзму як духовного феномену, що певною мірою виходило за межі заідеологізованої апологетики, розкривало реальне підґрунтя атеїстичного світогляду, дійсні аспекти його впливу на духовну культуру суспільства та особи.

Дослідження в Україні релігійних явищ значно поживилося після утворення 1959 року спеціалізованої релігієзнавчої кафедри на філософському факультеті Київського університету ім. Т.Г.Шевченка, очолюваної протягом тридцяти років професором В.К.Танчером. Будучи опорною серед українських вузів, кафедра довгий час здійснювала такі головні свої функції: координація наукових досліджень вчених вищої школи республіки; підготовка викладацьких кадрів; забезпечення викладачів, лекторів підручниками, навчальними посібниками, іншою літературою.

Зауважимо, в радянські часи видання кафедри та її педагогічна література мали подвійний зміст. Потрібно було досліджувати і висвітлювати два суспільні феномени – секулярний і сакральний. Тому одна половина статей і розділів в них присвячувалися проблемам атеїзмознавства, а інша – релігієзнавства. В такий спосіб викладачі, лектори і науковці одержували можливість розповісти у своїх академічних лекціях й у виступах в масовій аудиторії не тільки про атеїзм, а й про природу релігії, її походження та еволюцію, конкретні конфесії, про її становище у сучасному світі й в Україні, яка була найбільшим християнським регіоном в колишньому СРСР. Саме в Україні зосереджувалося тоді дві третини релігійної мережі Союзу.

Незважаючи на явну заідеологізованість релігієзнавчих досліджень радянської і перших років пострадянської доби, **заслужують на увагу ряд праць науковців України того часу.** Так, гносеологічну природу релігійного феномену досліджував Б.Лобовик, його суспільно-історичні характеристики – Є.Дулуман та В.Кулик, соціально-психологічні вияви – В.Доля і В.Павлюк, специфіку коренів релігії – Г.Лебединець, іррелігійні форми свідомості вивчали О.Онищенко, А.Колодний, П.Саух й В.Танчер, історію і конфесійну своєрідність богословської думки – Ю.Калінін, В.Стокяло, П.Кралюк, В.Фоміченко. Соціологічний аналіз особливостей релігійності сучасного віруючого дали у своїх працях А.Єришев, П.Косуха, М.Закович, А.Черній. Питанням історії релігії та особливостям функціонування окремих конфесій присвячені праці П.Яроцького, І.Мозгового, В.Бондаренка, О.Сагана, П.Лобазова, В.Климова, А.Гудими,

Г.Баканурського, В.Любашенко, В.Пашенка, М.Кирюшка, В.Лубського. Запровадження християнства на Русі-Україні стало об'єктом дослідження М.Брайчевського, А.Глушака, П.Котляра. Сучасні богословські морально-етичні й есхатологічні концепції проаналізовані П.Гопченком, Ю.Терещенком, В.Щедрим, А.Гудимою. Проблеми свободи совісті, державно-церковних відносин досліджують М.Бабій, О.Уткін, М.Рибачук, В.Єленський, О.Огнева, О.Шуба, В.Суярко. Історії християнських церков присвячені праці В.Ульянівського, С.Плохія, О.Крижанівського. Нові релігійні течії України й позавіросповідну містику досліджують Л.Филипович, А.Шедрін.

Значний доробок мають також богословські релігієзнавці української діаспори. Так, І.Огієнко, Ю.Мулик-Луцик й І.Власовський основну увагу приділяли дослідженню історії Української церкви. Особливості греко-католицизму досліджують І.Музичко, А.Великий, С.Мудрий, І.Ординський та І.Шевців. В працях В.Олексюка аналізується філософія томізму. С.Ярмусь, В.Янів, І.Мірчук зосередились на проблемі особливостей релігійної духовності українців. У сфері філософії релігії плідно працює Д.Ляхович.

У незалежній Україні релігієзнавство як наука набуло нових рис. Ними є об'єктивність, історизм, світоглядний плюралізм, позаконфесійність. У Відділенні релігієзнавства Інституту філософії НАН України, утвореному в 1991 році, інших наукових установах НАНУ, зокрема в інститутах політології, історії, українознавства та ін., в релігієзнавчих підрозділах вищих навчальних закладів, зокрема в Києві у Національному університеті ім. Т.Г.Шевченка, Національному педагогічному університеті ім. М.Драгоманова, Національному аграрному університеті і Національному університеті „Києво-Могилянська Академія”, Чернівецькому, Одеському та Івано-Франківському університетах, триває активна, систематична робота з досліджень актуальних проблем філософії, соціології, психології, історії, конфесіології та етнології релігії, сучасних релігійних процесів. Помітний вклад в розвиток української релігієзнавчої науки в останнє п'ятиріччя внесли вузівські вчені д. філос. н. Л. Виговський (проблема функціональності релігії, Хмельницький), к. філос. н. В. Докаш (проблеми релігійної есхатології, Чернівці), д.філос.н. Л. Кондратик (дослідження історії української релігієзнавчої думки першої третини ХХ ст., Луцьк), к. філос. н. Е. Мартинюк (проблеми світового релігійного процесу, Одеса), д. філос. н. М.Закович (питання релігієзнавчої та релігійної освіти, Київ), к. філос. н. А. Гудима (проблеми місця релігії в українському національному розвої, Тернопіль), к. філос. н. Г.Лозко

(проблеми етнології релігії, Київ), к. філос. н. С. Кияк (проблеми буття в Україні католицизму, Івано-Франківськ), д. філос. н. О. Предко (вивчення історії і проблем психології релігії, Київ), д. філос. н. І. Мозговий (проблеми становлення християнського богослів'я, Суми), д. філос. н. А. Глушак (питання буття релігії в Криму, Севастополь), д. філос. н. Є. Дулуман (проблеми природи атеїзму, становлення християнства, Київ), д. філос. н. А. Черній (проблеми філософії релігії, Київ), д. істор. н. Н. Стоколос (вивчення історії релігії західного регіону України, Рівне), д. філос. н. В. Любашенко (проблеми історії і сьогодення українського протестантизму, Львів), к. філос. н. М. Кирюшко (вивчення історії і сьогодення ісламу в Україні, Київ), д. істор. н. О. Уткін (проблеми буття релігії і церкви в умовах розбудови незалежної України, Київ), М. Маринович (проблеми конфесійного буття релігій України, Львів), д. гуман. н. Я. Стоцький (регіональні особливості історії греко-католицизму, Тернопіль), к. філос. н. Л. Шугаєва (вивчення історії православного сектантства, Київ), д. філос. н. М. Мурашкін (дослідження феномену містицизму, Дніпропетровськ), д. філос. н. В. Бондаренко (проблеми державно-церковних відносин, Київ), к. філос. н. С. Качурова (вивчення нових релігійних течій, Харків), д. філос. н. В. Бодак (проблеми співвідношення релігії і культури, Дрогобич), д. філос. н. Т. Горбаченко (проблеми релігійної історії України, Київ), к. філос. н. С. Головащенко (проблеми християнології і біблеїстики, Київ) та ін. Плідно працює під керівництвом д. істор. н. В. Пашенка в Полтавському педуніверситеті, де він є ректором, школа дослідників питань буття релігії радянської доби. Велика заслуга з оприлюднення здобутків українських релігієзнавців у вивченні ними історії релігії в Україні належить Інституту релігієзнавства Львівського Музею історії релігії. Помітною є невтомність з організації наукових конференцій з проблем буття християнських церков в історії і сьогоденні України тернопільського професора Арсена Гудими. Зразки організації наукової роботи молодих релігієзнавців подає доцент Донецького інституту штучного інтелекту І. Козловський. Активно працює з питань налагодження творчих зв'язків з науковцями і установами зарубіжжя група одеських релігієзнавців, очолювана Е. Мартинюком. Можливі зразки організації релігієзнавчої освіти подають спеціалізації з фаху Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка (В. Лубський), Донецького інституту штучного інтелекту (В. Шевченко), Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (В. Балух), Житомирського державного університету ім. І. Франка (П. Саух), Івано-Франківського державного університету ім. В. Стефаника (С. Кияк), Національного університету „Острозька

Академія” (П. Кралюк), Національного педуніверситету ім. М. Драгоманова (М. Закович) та ін.

Свій розвиток в роки незалежності України дістало й богословське релігієзнавство, зокрема у вищих духовних закладах різних конфесій і церков. Тут потрібно відзначити праці кардиналів Мирослава-Івана Любачівського і Любомира Гузара, православних патріархів Філарета (Денисенка) та Димитрія (Яреми), митрополита Володимира (Сабодана), архієпископа Ігоря Ісиченка, владики Софрона Мудрого, змістовні проповіді керівників протестантських спільнот Г. Коменданта, М. Мельника, В. Крупського, М. Паночка та ін. Вагомі теоретичні статті друкує баптистський часопис „Богословие” (Одеса, редактор С. Санніков). Богословське релігієзнавство плідно розвивається у вищих духовних закладах різних конфесій і Церков. Серед них своїми творчими здобутками і особливостями в організації навчального процесу відрізняється Український католицький університет (Львів). Українське Біблійне товариство здійснило новий переклад Біблії українською мовою.

Відділення релігієзнавства в перші роки незалежності України провело широкомасштабні соціологічні дослідження особливостей релігійності сучасного віруючого, стану і тенденцій міжконфесійних відносин, поєднання релігійного і національного чинників в духовному відродженні країни, характеру неорелігійного процесу тощо. За п'ятнадцять років своєї діяльності Відділення разом з осередками УАР провело більше ста різного формату - міжнародних, всеукраїнських та регіональних - наукових конференцій, зокрема до 2000-річчя від народження Ісуса Христа, з проблем місця і ролі релігії та Церкви в історії України, в її нинішніх суспільних та духовних реаліях, з проблем етнології, політології та конфесіології релігії, свободи буття релігії в постсоціалістичних країнах, проблем державно-церковних відносин тощо.

Нині Відділення релігієзнавства – по суті єдиний академічний підрозділ з фаху в Україні. Перед ним стоїть завдання проводити фундаментальні наукові дослідження релігійних процесів і явищ, координувати дослідницьку роботу з релігієзнавства в Україні, визначати пріоритети в дослідницькій тематиці, організовувати підготовку наукових кадрів.

То ж в незалежній Україні триває процес інтенсивного становлення релігієзнавства як окремої сфери наукового знання у всьому різноманітті його дисциплінарних утворень. Асоціація релігієзнавців України, утворена на базі Відділення стала членом багатьох міжнародних релігієзнавчих об'єднань. Українські релігієзнавці гідно репрезентують

свої здобутки у своїх виступах на зарубіжних наукових конференціях, в численних публікаціях в іноземних виданнях.

2. АКАДЕМІЧНА РЕЛІГІЗНАВЧА ІНСТИТУЦІЯ

До входження України у свою незалежність в УРСР функціонувало дві науково-дослідницькі релігієзнавчі інституції – відділ (пізніше - сектор) філософських проблем релігії та атеїзму Інституту філософії Академії наук України (очолювали в різний час доктори філософських наук, професори А.Єришев, Є.Дулуман, Б.Лобовик, а з 1990 року д.філос.н. А.Колодний) та Міжреспубліканський філіал Інституту наукового атеїзму Академії суспільних наук при ЦК КПРС (очолював тоді член-кореспондент АН України, професор О.Онищенко). Якщо перша інституція займалася дослідженням особливостей релігійного феномену в різноманітні його конфесійних виявів і поліфункціональності, то друга акцентувала свою увагу на проблемах живучості релігійності за умов соціалізму і визначенні шляхів її подолання. Ця особливість дослідницьких зусиль знайшла своє відповідне вираження і в публікаціях відділу й філіалу.

В період перебудови дещо змінилося ставлення держави до релігійних організацій, їх діяльності. Лояльнішою стала до виявів релігійності і Комуністична партія. Це актуалізувало питання об'єднання двох релігієзнавчих інституцій України і утворення в структурі Академії наук України солідного наукового підрозділу з дослідження релігійних явищ і процесів. З ініціативи професора О.Онищенка Президія АН УРСР 26 червня 1991 року прийняла Постанову «Про створення Відділення релігієзнавства Інституту філософії АН УРСР», укомплектувавши його штати за рахунок наукових працівників сектору філософських проблем релігії та атеїзму і переведених до нього 12 співробітників Міжреспубліканського філіалу. Цією Постановою було передбачено автономне існування Відділення в структурі Інституту філософії, бо ж названою Постановою йому дозволялося мати свою Вчену Раду на правах таких рад академічних інститутів, одержувати фінансування окремим рядком та ін. **Керівником Відділення було призначено його фундатора члена-кореспондента АН України Олексія Онищенка.**

Ухвалене Президією АН УРСР Положення про Відділення релігієзнавства визначало такі **основні завдання його діяльності:**

- ✓ розробка теоретичних і методологічних проблем релігієзнавства;

- ✓ вивчення релігійної ситуації в Україні, прогнозування її змін, аналіз причин і форм міжцерковних конфліктів, розробка програм нормалізації релігійної ситуації, формування у суспільстві атмосфери релігійної терпимості і громадянського миру;
- ✓ дослідження історії релігій і церков в Україні; аналіз релігійних вірувань українців за рубежом, діяльності релігійних організацій діаспори, її впливу на релігійне життя на Україні; координація релігієзнавчих досліджень в установах АН УРСР та вузах республіки; здійснення підготовки наукових кадрів і підвищення їх кваліфікації.

Відтак Відділення релігієзнавства було створене десь за два місяці до здобуття Україною незалежності. Але вже тоді перед ним були поставлені завдання, які виходили за межі тієї антирелігійної визначеності і зорієнтованості на боротьбу з релігією, що характеризували діяльність Міжреспубліканського філіалу.

Утворені у Відділенні три відділи приступили до дослідження актуальних на той час наукових проблем, а саме: відділ філософії релігії (завідувач - д.філос.н. А.Колодний) - «Методологічні принципи і категоріальний апарат релігієзнавства», відділ історії релігії (завідувач - д. філос.н. П.Яроцький) – «Історія Православної Церкви в Україні» та відділ соціології релігії (завідувач - д.філос.н. П.Косуха) – «Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози».

Наступили роки зміни світоглядних парадигм оцінок релігії, її функціональності, свободи буття в суспільстві. Це не легко далось ряду дослідників. Свідченням цього є не лише зміна деким з них місця роботи, а й незначна кількість наукових видруків Відділення у першій половині 90-х років м.ст. Тут назвемо колективні монографії «Історія християнської церкви на Україні» (за ред. О.Онищенка, 1991), «Релігія в духовному житті українського народу» (за ред. А.Колодного, 1994), «Сучасна релігійна ситуація в Україні» (за ред. П.Косухи, 1994), книги М.Бабія «Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення» (1994), В. Любчика «Біблійні пророцтва у світлі катаклізмів ХХ століття» (1993) та ін.

Позитивом тогочасної роботи Відділення є **організація і проведення широкомасштабних соціологічних досліджень стану і рівня релігійності в країні.** Водночас для державних органів Відділенням було підготовлено біля двадцяти науково-експертних матеріалів з аналізом різних актуальних проблем релігійного життя України.